

Ἀγαπητοὶ Κύριοι,

Ὡς στέλλω, κατὰ τὴν υπόθεσίν μου, γιὰ τὴν πλούσια καὶ υποδειγματικὴ πάντα σὺ εἰδός της «Ποικίλη Στοά» τὸ πεζογράφημά μου περὶ τοῦ ποιητῆ Δημητρίου Παπαρηγόπουλου, γραμμένο ἐπίτηδες γιὰ τὴν Ἐπιθεώρησίν σας, καθὼς κ' ἓνα ἀνέκδοτο ποιήμα μου. Θὰ περᾶσαν περισσότερα ἄπο σαράντα χρόνια πού ὁ Παπαρηγόπουλος, ὅλος γιὰτα,

ὁ ἓνα περιοδικὸ τοῦ καιροῦ του ἔκρινε καὶ σχολίαζε τοὺς δημοτικοὺς στίχους τοῦ Βαλαωρίτη, τὸ «Διάκο» καὶ τὸν «Ἀστρακόγιαννο», μετὰ τὴ γλώσσα πού ἀποικειοκρατικῶς κυριαρχοῦσε στὴν πεζογραφία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μετὰ τὴν καθαρῆν. Κ' ἔρχομαι ἐγὼ, ἀναποδογυριστὴς τοῦ κυθιωμένου κανόνα, νὰ κρίνω καὶ νὰ σχολιάσω τὴν καθαρῆν ἀποικειοκρατικὴν ποίησιν τοῦ τραγουδιῆ τοῦ «Φανὸ τοῦ Κοιμητηρίου Ἀθηνῶν», μετὰ τὴ γλώσσα τοῦ Βαλαωρίτη. Ἔτσι ἀλλάζουν οἱ καιροί.

Φλεβάρη τοῦ 1919

Μετὰ χαριετισμοὺς ἐγκάρδιους

Κωστὴς Παπαματῆ

* ἘΝΑΣ ΛΕΟΠΑΡΔΙΚΟΣ ΠΟΙΗΤΗΣ *

Καθὼς θὰ ἔλεγε ὁ Κορλαῖλ, τὰ παλιὰ γόρυθα, ἦταν πολὺ στενέφυρον, βγάζοντα καὶ πετιόντα καταφρονετικά. Ὅμως ἔρχεται μέρα καὶ κοιτάζονται προσεκτικώτερα· βλέπουμε τότε πὺς καλὰ δουλέψανε στὸν καιρὸ τους, καὶ μορῆ κανεὶς νὰ στοχαστῆ πὺς βελθῆκανε πολὺ γλῶσσα στὸ γόρυ.

ΣΠΗΝΔΕΡ (Εἰσαγωγή στὴν Κοινωνιολογίαν)

ΣΑ στὴ ζωὴ τὰ ἔχω ἀπὸ καιρὸ λησμονημένα, συχνὰ μοῦ παρουσιάζονται στὸν ὕπνο καὶ τὰ ξαναζῶ. Ἐκεῖ πού τίποτε δὲν ὄνειρεύομαι ἀπὸ τὰ τωρινὰ μου, ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα τῆς ὑπαρξῆς μου, οἱ ἀγάπες πού παιδί ἀγάπησα, οἱ τόποι πού περπάτησα ἀπὸ δέκα ἕως δεκοχτὼ χρόνῳ παλιχάρι, τρέφοντε πλούσια τῆς νύχτας μου τὰ ὄνειρα. Κάτι ἀνάλογο συμβαίνει μετὰ τοὺς φιλολογικοὺς μου ἔρωτες. Ἐκεῖ πού με γιομίζει δλόκληρον ὁ Σολωμός, ἀξαρνα τὰ

χεῖλη μου ἀνοίγονται νὰ γλυκομιθυρίσουν δλόκληρες στραφές ἀπὸ τὰ «Ρογγὸν Ἰέρακα». Κ' ἐκεῖ πού περνᾶτε καταφρονετικά οἱ στοχασμοί μου ἀπὸ κάθε τι πού φανερόνεται σουτικῶς, δηλονότι ρητορικῶς καὶ δημοσιογραφικῶς καὶ περισσότερο πεζολογικῶς στὴ νεοελληνικὴ ποίησιν, μορῆ νὰ σταματήσω τὸ νοῦ μου, ὄχι ἀσυγκλίνετα, στοὺς δεκαεξασύλλαβους τοῦ «Περίπλανωμένου», καὶ ὡς τρέχοντε πάντα μ' ἓνα τρόπο ἀπελειπτικῶς τουμπανοκρουστικῶς, καὶ νὰ ξαναγυρίσω καβάλλα ταξιδεύοντας, ἀπάνου σ' ἓνα ἐξάστιχο τοῦ Παράσχου, στὶς κτηνισμένες πρσιονάδες μακρυσμένου καιροῦ. Γιατὶ ἀπὸ παιδί ἔφτά χρόνῳ ἴσα μετὰ τὰ ὑπερπνήντα μου χρόνια ἔκαμα σὲ κάθε λογῆς χάνια σταθμοὺς πολλοὺς μετὰ καραβάνια λογῆς, κ' ἔπλεξα λογῆς φιλίες. Ἡ ποιητικὴ θρησκεία δὲ θέλησε νὰ μοῦ τάποκαλύψη τὰ μυστικὰ της παρὰ μετὰ καιρὸ καὶ μετὰ κόπο καὶ ἀγάλια ἀγάλια καὶ ἀφοῦ με σταμάτησε σὲ ἄλους τοὺς βωμοὺς τῆς λατρείας πού δηνῶνονταν ἐδῶ κάτου στὴ χώρα μας, καὶ στοὺς πῖο κακόφτιαστους. Καὶ δὲ γίνονταν ἀλλοιότικα. Γιὰ νὰ πληρώσω τὸ μικρὸ μου ἦ τὸ μεγάλο μου προσορισμὸ εἶταν ἀνάγκη νὰ ἔρθουνε τὰ πράγματα καθὼς ἦρθανε.

Μολιταῦτα τὸ σταμάτισμά μου μορῆ στὶς φωνές πού με συγκινοῦσαν ἀπὸ δέκα ἕως εἴκοσι χρόνῳ, καὶ πού τώρα ἡ ὄρμισμένη σκέψη μου τις βρίσκει ὄχι καὶ τόσο μουσικῆς, δὲν πρέπει νὰ ἐξηγηθῆ μ' ἐπιχειρήματα κανενὸς μαθηματικοῦ νοῦ ὁ νοῦς ὁ ἱστορικὸς ὡς τὸ κρίνει μετὰ τὴ βοήθεια τῆς ψυχολογικῆς παρατήρησιν. Ἡ ἱστορία εἶναι καίτε πού καλιώνει, πού ἀλλάζει καὶ πού μετριέται μετὰ τὸν πῆχη τοῦ σχετικοῦ. Μόνου γιὰ ἓνα μέσα στοὺς νεανικοὺς μου τοὺς θαυμασμοὺς, μόνου γιὰ ἓνα μορῆ νὰ πῶ πὺς ἀντέχει ἀκόμα καὶ ὅταν παίρνω νὰ τότε ζυγιάσω μετὰ κάποια ζυγαριὰ καλαισθητικῆς. Εἶναι ὁ Δημήτριος Παπαρηγόπουλος. Τὰ ταχυδαχτυλογικὰ τὰ κατορθώματα, τὰ συνοπτικὰ καὶ τὰ δογματικὰ τῶν κριτι-

κῶν, τῶν κατῆδων οἱ φετιράδες, μάλιστα γιὰ ἔργα τῆς φιλολογίας μας, τῆς ἀκοιταχτῆς ἀκόμα καὶ βιαστικῆς καὶ μιᾶς ξετασμένης, δὲ μ' ἐνθουσιάζουν καὶ πολὺ. Ὁ κριτικὸς, τῶν καθιερωμένων ξαναξεταστῆς καὶ ταξιδιῆς, τῶν ἀκοιταχτων ξεσκεπαστῆς, εἶναι, πρῶτ' ἀπ' ὅλα, ἱστοριογράφος. Πολλὰ πράγματα, καὶ γιὰτὶ μονάχα διαύχουνε κ' ἐνεργοῦνε, ὑπέρβανε κ' ἐνεργήσανε, καὶ ξεχωρήσανε κ' ἐπιηρέασαν, κάτι θὰ εἶναι. Πρέπει πρῶτα νὰ τὰ κοιτάξουμε, νὰ τὰ προσέξουμε, νὰ τὰ ψάξουμε, νὰ τὰ καταλάβουμε, κ' ὕστερα νὰ μιλήσουμε γιὰ καίνα, σύμφωνα μὲ τὸ κέρι μας. Ἀλλοιῶτα, δὲ γίνεται τίποτε.

Ἀνάμεσα σοὺς ποιητῆς ποὺ κρατήσανε στὴν Ἀθήνα τὰ σκῆπτρα τοῦ τραγουδιοῦ ἀπὸ τὰ 1865 ἕως μὲ τὰ 1873, ὁ Παπαρρηγόπουλος ξεχωρίζει. Τὸ μεγάλο ἐλάττωμα τοῦ καιροῦ του τὸ ἔχει, μὲ τὸ παραπάνου. Κακὸ γλωσσος καὶ κακόμορφος. Κάπου ἔγραψ' ἄλλοτε γιὰ τὴ γλῶσσα του πῶς εἶναι ἀύσπαστη σὰν ἀπὸ ζυμάρι, καὶ πῶς τὰ ποιήματά του εἶναι πῶς καὶ πάλι σημεῖωματα γιὰ ποιήματα ποὺ πρόκειται νὰ γίνουν. Ἡ καθαρεύουσα τοῦ Παπαρρηγοπούλου δὲν εἶναι ἡ μαρμαροσκαλισμένη κομπογραφία τοῦ Ραγκαβῆ, δὲν εἶναι ἡ φροντισμένη ψυχρολογία τοῦ Βλάχου, δὲν ἔχει τὸ ρομαντικὸ ψευτογυάλισμα τῆς Παρασχικῆς, οὔτε τὴν ἔκφυση ἀλυγισιά τῆς Βασιλειάδικης γλώσσας. Εἶναι κάτι πολὺ δημοσιογραφικὸ καὶ πολὺ ἀπεριποίητο. Θεματογράφημα μαθητῆ ποὺ δὲν τὰ βγάξει πέρα, οὔτε ποὺ πολὺ φροντίζει νὰ τὰ βγάλῃ πέρα.

Ἡ Παιρὰ σου, Ὅμηρε, καὶ ἑυλαθῆς καρδιά
ποιεῖτε παραδόσεων συντήρηματα λιθοῦ, τὸν
Ὀλυμπον ἀνέπλασε παρὰ τῆ κοινωνία..

Ἡ ἡχώ αὐτῆ δὲν γάλλει
πλέον ἄμα τελλεμένον
ἀντηχοῦσιν ἄλλα κάλλη...

Ἄλλ', Ὀρφεῦ, σκιά ὡς εἶναι,
διεγείρει φρεσὶν τῶν,
πᾶσ' αἱ χάριτες ἐκείναι
ἔπεισαν, τῆς γῆς βορά...

Καταθέλει τὴς αἰσθητικῆς
καὶ τὸν ἔκνον παραλαβῆ,
ἔπεισαν λίαν ἐντελῆ,
Καὶ δὲν ἐξυπνῶμεν πλέον.

Γενοῦ αἰνδόνῃ εἰς ἡμᾶς καὶ ὁ σταυρὸς σου μνήμη

καὶ ἄλλα χίλια τέτοια.

Ἀλλὰ τίς περισσότερες φορὲς τὴ φτώχεια τῆς μορφῆς τὴν ἀποσκεπάζει, χυτὴ ἀπάνου τῆς ἢ ἐντονη ζωῆ τῆς ἰδέας. Καὶ τότε ἡ κατωφεροποιεῖται ποίηση μοιάζει μὲ κάποια πρόσωπα σὰν ἐδλογοκαυμμένα καὶ κακόφραστα ποὺ εἶναι τόσο ἐκρηκτικὰ τὰ μύτια τους καὶ τὰ μιλήματά τους τόσο σημαντικὰ,

.....

ὥστε προβάλλουν ἄμορφα μπροστά σας κάθε φορὰ πού σᾶς ἀντικρίζουν καὶ πού σᾶς κουβεντιάξουν. Ὁ Παπαρρηγόπουλος εἶναι ποιητῆς μὲ χαραχτῆρα, πέρα ὡς πέρα καὶ μήπως ὁ χαραχτῆρας δὲν εἶν' ἐν' ἀπὸ τὰ πρόσωπα ποὺ ντύνεται ἡ θεία ἄμορφη; Φιλόσοφος ποιητῆς, εἴτε πλαταίνει καὶ φέρνει τὰ δικά του βίαια ἔσα μὲ τὰ σύννορα τοῦ κοσμικοῦ, εἴτε φορτῶνεται στοὺς ὄμους του τὰ κοσμικὰ βίαια, μοιρολογώντας τα σὰ νὰ εἶτανε δικά του. Τὰ τραγοῦδια του σφραγισμέν' ἀπὸ τὴν ἴδια μαυροκόκκινη σφραγίδα τοῦ πεσσιμισμοῦ ποὺ δίνει στὸ ἀσύμμετρα γραμμμένο καὶ σκόρπιο ἐδῶ κ' ἐκεῖ ἔργο του ἐνόητα κ' ἐκφραστικὴ συμμετρία κ' εἶσαι τὸ ἔργο του ξεχωρίζει ἀπὸ τὰλλα τοῦ καιροῦ του, παιδιὰ μιᾶς σκέψης πρόχειρης καὶ καρδαλῆς. Ἡ εἰλικρίνεια, ἡ ἀλήθεια, τὸ ζωηρὸ, ἀπροσποίητο, σοβαρὸ καὶ σὰν ἀπὸ κάποιο ἠθικὸ βίαιος κινήσιμο αἰσθημα, τοῦτο μόνον, καὶ γυνὸ ἀπὸ τῆς τέχνης τὴν ἀτίμητη χάρι, ἀπὸ τὴν πλαστικὴν ἐντέλεια ἐκείνη ποὺ ἐξασφαλίζει τὴν ἀθανασία τῶν μεγαλόπνοων ἔργων, φτάνει γιὰ νὰ τὴν κάμῃ συμπαθητικὴ τὴν ποίηση τοῦ Παπαρρηγοπούλου. Ποίηση ποὺ ἀνθίσει καὶ ξάνθισε τόσο γοργά, μήτε δέκα χρόνια ὡσαύτ' ἀπὸ τὴν κλεισμένη ποίηση ἀνθρώπου ποὺ ξαφνικὰ πέθανε, τριάντα χρόνων μόνον, φτάνει γιὰ νὰ γαπηθῇ, καὶ μ' ὄλες τίς σημαντικὲς τῆς ἀτέλειες, καὶ ἀπὸ ἓνα ποιητῆ σολωμολάτρη καθὼς ἐγώ.

Ἀμέσως ἀπὸ τοὺς πρώτους στίχους τῆς πρώτης ποιητικῆς του συλλογῆς φανερῶνεται ὁλόβρολος:

Εἰς μίαν ἐπεζήτησαι πικρὸν τὴν εὐτυχίαν,
δὲν ἔβρον εἰρήν' ἀνεπαγμένην καὶ πόνον καὶ πικρίαν,
σοὺς καρδίᾳ θηξυ παλμόν δὲν εἶχον ἓνα,
καὶ αἴσθ' ἐπὶ τὴν καλλονὴν ὑπῆρχον κεκρυμμένα.

Στὸ κατωγραφισμένο τετράστιχο τοῦτο βρίσκεται συντριμμένη ὅλη ἡ ποίηση καὶ ὅλη ἡ ποιητικὴ τοῦ Παπαρρηγοπούλου. Ἡ γλωσσὴ, ἡ μορφή, καὶ ἀσκημάτιστη φραγκόγλωσσα καὶ μαζὺ, ἀκέραια σχεδόν, ἡ φιλοσοφία τῆς ἀμειοδοξίας. Ἡ ζωὴ, δυστυχία. Πικρὸν ὁ πόνος. Οἱ ἀνθρώποι ἀδιάρρογοι, ἀκαρδοί. Ἡ ἄμορφη, ἀπάτη προσωπίδα τῆς ἀσκήμιας. Ἡ Μοῦσα τῆς ἀπελπισίας καὶ τοῦ θυμοῦ ἢ βλαστήμια, ὕστερ' ἀπὸ τὸ βόγγο. Ὁ ποιητῆς, ὄχι βέβαια Λεοπάρδης. Τί λέτε, κύριε Καμπάνη; Τοῦ λείπουνε πρὸς τοῦτο σημαντικὰ στοιχεῖα. Τοῦ λείπει κάποιος στωϊκὸς συγκρατημὸς, μιὰ καρτερία, μιὰ περιφάνια, ἓνα δυνατό φανέρωμα τοῦ ἠθικοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι τοῦ Κόσμου τοῦ ἀνήθικου γύρω του. ἓνας βαθμὸς γαλήνης καὶ μέσα στὴν ποσότητα τοῦ παραδαρμού. Τοῦ λείπει ἀπάνου ἀπ' ὄλα καὶ πῶς πολὺ ἡ μαιωρία τοῦ στίχου καὶ τῆς γλώσσας. Ὅμως κ' εἶσαι, ποιητῆς, πρῶτ' ἀπ' ὄλα, λεοπαρδικός. Θυμίζεις, ἐδῶ κ' ἐκεῖ, τὰ μεγάλα ἠρωϊκὰ καὶ σαρκαχτικὰ ξεφωνητὰ τοῦ Λεοπάρδη, τοῦ Λενάου, τῆς Ἀκκερμαν, τοῦ Βινύ. Ὁ Ἐμμανουὴλ Ροῦθης συγκρίνει κάπου τὸν Παπαρρηγόπουλο μὲ τὸ Βωδελαίρ. Μὰ δὲ βλέπω τίποτε σχεδόν ποὺ νὰ δικαιολογῇ τέτοια σύγκριση.

Τῆς γενικώτατης ἰδέας τοῦ πρώτου τετράστιχου ποὺ σημείωσα ξετυλιγμένα εἶναι οἱ δύο του συλλογῆς, Ποιήσεις, Ὀρφεὺς καὶ Πυγμαλίων, ἢ Ἀγορὰ καὶ τόσκι ἄλλοι στίχοι του, ἐδῶ κ' ἐκεῖ σπαρμένοι στὰ περιοδικὰ. Καὶ μέσα στὸ φιλοσοφικὸ του πεσσιμισμό μιὰ ὄραία ρομαντικὴ ἀπελπισία ἐρωτοχτυπημένου, κατὰ τὸν τρόπο τοῦ Μυσσὸ (καίτα τ' Ὀνειρο μέσα στὴν Ἀγορὰ) καὶ μιὰ μεγαλόφωνη «ἔμολογια πίστωσης» σὰν ἐμπνευσμένη ἀπὸ Ρουσσώ, πρὸς τὸ αἰσθημα τὸ παντοδύναμο, ποὺ

βρίσκει' έξω και κείθε από κάθε κανόνα και βαρύνει πίο πολύ κι άπ' όλα τά ποιητικά συμβόλαια. Τέτοια, στην Άγορά, τό ποίημα πρὸς τή Φαίδρα :

Οὐδέεις σ' ἐνόησαν. Οὐδέεις ἐνόησαν τὴν βίαν
τῶν ἐνοικοῦντος ἔρωτος τὰ βίβη τῆς φρονῆς σου...
Ἔρωτος ἀθέμιτος! Ἄλλα δὲν ἔχει ἡ καρδίη
θεομοῦς, δὲν ἔχει...
Ἔ! βέβαια. Ἦν ἡγάλην ἀγάλην ἐννοεῖτε...
Τῶν πλῆθους πρὸς συγγράμματα τὴν ἀρετὴν ζητεῖτε...
Οἱ ποιηταὶ ἐσφριζαν τὸν Πόρωνα, καὶ ἤμεις
τὴν Παριζίαν τον ἐγὼ ἀνεγνώσκω κλιῖτον,
καὶ εἰς ὑπάρχει ἀληθὴς ἐπὶ τοῦ κόσμου νόμος,
τό αἶσθημα...

Στίχοι γυμνοί, ἄπλαστοι, πὸ κρατᾶνε τό σημάδι τῶν πρώτων ὕλικῶν μεσ' ἀπὸ τὰ ὁποῖα παρβήκανε, κ' ἔχουν ἀκόμ' ἀπάνου τους τὴ λίσση τὴν πεζολογική. Μά κ' ἔτσι, δὲν ξέρω γιατί, στίχοι, πὸ χωρὶς νὰ θέλῃς, ξεχνᾶς τὰ μέτρα σου καὶ τὰ σταθμὰ σου μπροστὰ τους, καὶ τοὺς ἀκούς, σὰ νὰ ἔρχονται νὰ σοῦ ποῦνε κάτι πρᾶγματικά σπᾶθηκε, κάτι πὸ εἶναι ἄξιο νὰ τό προσέξῃς.

Δὲν ἔχω μπροστὰ μου τὴν ἔρη τούτη τὰ βιβλία τοῦ ποιητῆ γιὰ νὰ τὰ ξεφυλλίσω. Σημειώνω ὅτι μοῦ ἔρχεται σὴ θύμησι. Ἀπὸ τοὺς τίτλους κάποιων αἰχῶν νοιῶθει κανεὶς τὴ συγκίνηση τοῦ Παπαρρηγοπούλου μπροστὰ στὶς γενικὲς ἰδέες. — Δὲν θέλω δόξαν — Ὁ πρῶτος ἔρωτος — Ὁ τελευταῖος ἔρωτος — Ἡ γυνή — Ἡ φιλάρεσκος — Οἱ ποιηταὶ — Πρὸς τὸν ἥλιον — Μαγδαληνή. Μερικά ἀπὸ τούτα θυμίζουνε κάποιες ψυχολογικὲς ἀνάλυσεις τοῦ Sully Prudhomme, ἀκόμα καὶ μετὴν κάποια, σὰν ἄτονη, χλωμιάδα τῆς μορφῆς. Οἱ Ποιηταὶ φιλοδοξοῦνε νὰ μᾶς δεῖξουν ἄπάνου ἀπὸ μιὰ ψηλὴ κορφή πὸ μᾶς ἀνεβᾶζουν, τῶν ἀνθρωπίνων γενεῶν τό πέρασμα, γονατισμένων μπροστὰ στὰ μεγάλα, ὅμως ἄρταστα, ἰδανικά πὸ κρατᾶνε στὰ χέρια τους, δικὰ τους πλάσματα, οἱ ἀθάνατοι τραγουδιστᾶς καὶ μεσὰ στοὺς ἀθάνατους αὐτοὺς, δυὸ τριμεγάλιοι, πατέρες τῶν Ὀλυμπίων καὶ τῶν Ἑδέμ, ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Μωῦσῆς. Τὰ λατρεύουν τὰ ἰδανικά ἐκεῖνοι οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ κ' ἐκεῖνοι πηγὲς τῆς δυστυχίας καὶ τῆς ἀπελπισίας μεσὸ στὸν καταραμένο κόσμο. Ὁ Ὀλυμπος, παρὰ πολὺ ὠραῖος, προστάτης τῆς χαρᾶς, φανταστικὸς παράδεισος, ἔξω ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Ἐἰς ποῖον θὰ διηγηθῇ ἡ θλίψις τὰ δεινὰ τῆς; Ἡ Ἑδέμ. Ἀλλὰ ὁ ἴδιος ὁ ποιητῆς τὸν ἔδωκε τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸν παράδεισο, τοῦ ἔκλεισε τὶς πόρτες, καὶ ἀπὸ τότε ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὁ ἀναθεματισμένος, ὁ αἰώνιος ἐξόριστος. Ὁ ἄνθρωπος... Νὰ καὶ τέσσαρες καλά συνθεμέναι στίχοι, κρυσταῖ, σχεδὸν ἄψογοι:

Τὸν τάφον τοῦ ὁ ἄνθρωπος γεννίται δεικνύει καὶ φέρει,
εἴπτεον τὸ σάβανον αὐτοῦ τὸν βίον ἀναλίσκεται,
ἢ ἔστω δὲς τὸν πρὸς αἰγυρὴν ἐπὶ τῆς γῆς ἢ ἀστέρην,
δακρυῖται εἰς τὸν θάνατον, καὶ θνήσκει, θνήσκει, θνήσκει.

Στίχοι γιὰ νὰ σκαλιστοῦνε στὸ βᾶθρο πὸ θὰ στυλῶνεται ἀπάνου του σπαρχτικά καὶ τεράστια συμβολασμένο τό ἄγαλμα τοῦ Πεισομισμοῦ.

Ἔ! ἀδελφοὶ μου, κλαύσατε, δὲν ἐπιστρέφει κλέον,
δὲν ἐπιστρέφει ἡ ἑλπίς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης,
ἐν φάντασμα διέρχεται τὴν οἰκουμένην κλιῖτον,
ἢ Ἐπιστήμη, ὁ πατήρ ὁ μέγας τῆς ὀδύνης*

* Παρατηρήθηκε καὶ γιὰ τὰ "Φιλοσοφικὰ ποιήματα", τῆς Ἀκκοσμιαν πὸς γιὰ νὰ τελειώσουν οἱ στίχοι τῆς μετὰ μεγαλόπνοη κρᾶνγῆ ἀσύγκριτη, πρέπει ὁ ἀναγνώστης νὰ συνοτάφῃ πρῶτα σὲ περιττὰ παραγομῶματα.

Ὁ χαρακτηριστικὸς αὐτὸς πεισομισμὸς τοῦ ποιητῆ ἐκδηλώνει' ἐντονότερα, παθητικότερα, στὴν ἀντίληψη τοῦ ἔρωτος, στὴν ἰδέα τῆς γυναίκας. Κάθε φορὰ πὸς προσφᾶνε ὁ ποιητῆς τὸν ἔρωτα, δὲν κάνει τίποτ' ἄλλο παρὰ νὰ ζωγραφίξῃ μεσὰ σὲ ζοφερὸ βᾶθος ἕνα ρομαντικὸ φάντασμα πὸ μὸλις ξεχωρίζει μεσ' ἀπὸ τὸ βᾶθος τῆς εἰκόνας καὶ πὸ χάνεται μεσὰ σ' αὐτὰ, κάτι σὰν τὸν ἄγγελο τοῦ πόνου τὸ χαρισμένο ἀπὸ τὸ Γνώξη, ὃὰ λέγαμε, ἂν ἤξερε ὁ ποιητῆς νὰ δώσει στὸ σχέδιό

* ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ *

(Κατὰ τὴν μόνην διασωθεῖσαν πιστοτέτην τελείως ἢ' ἀγνωστον φωτογραφίαν του)

τοῦ τὴν ἀπαλή ἑλληνικώτατη χάρη, μαζὸ ἀρροστημένη καὶ δυνατὴ, τῆς γοιμῆς τοῦ ζωγράφου:

Ἔρωτος, πομφόλυξ τις ματαῖα
ἀπράγμονος ἐναισθησίας,
ἔστω, σκαὶ γενομαῖα
τοσοῦτων πόθων τῆς καρδίας.

Ἔ! ἔρωτος, τέκνον τοῦ γαμοῦ καὶ τῆς μελαγχολίας,
ὃ σφίξῃ προσιένουσα διπλοῦν γοιφώδες προσώπειον,
τὸ ἄπειρον καὶ τὸ μηδὲν, τὸ μῆμι καὶ τὸν βίον,
φιαδρὲ τῆς λήθης ἀδελφῆ καὶ τῆς ἀπελπισίας...

Ἐἰς τὴν ἀγκάλην τῆς Νυκτὸς ὁ Ἔρωτος ἐκοιμήθη,
ὁ ἄνθρωπος μ' ἔν φιλίῳ εἰς σκότος ἐγεννήθη...

Του Έρωτα ή δολερή προξενήτρα, ή γυναίκα «Όμορφιά, γιομίζει τους στίχους του Παπαρρηγόπουλου με τον φαρμακικό τόνό βόγγο και με τόν βούισμα τών αναθεμάτων. Ό ρομαντικός μισογυνισμός του ποιητή του «Πυγμαλίωνα» μπορεί νά συγκριθί με τόν μισογυνισμό του Εβριτίδη, πρόδρομου μιάς ρομαντικής τέχνης ανάμεσα στους κλασικούς:

«Η γυνή! αλλά καρδιά
εις τή στήθη της δέν πάλλει
κατωκεί ή προδοσία
ή από δέρμα άπαλόν,
εις τόν ήμεμα τόν δειλόν
κατωκεί θανάτου λάλη.»

Μά τέτοια σύγκριση θά μιάς έφερνε μακρότερα κι άπ' ό,τι βλέπει τόν πρόχειρο τούτο σημείωμα.

Σπάνια είναι στον Παπαρρηγόπουλο τά δείγματα μιάς στοργής και τρυφεράδας μπρός στη γυναίκα, κι άκόμα σπανιότερος ό γυναικολάτρης ένθουσιασμός. Τό «Απόρρητον», τόν ποιήμα της άγνης, ιδανικής και βουβής σαν τόν τάφο άγάπης είναι κίτρι έξαιρετικό, και μάλιστα θυμίζει άρκετά ζοηρά τόν περιφημο σονέτο του Arvers «Μου άνε α son mystère»...

Τήν είδα μύλις, κ' έκατε ήρώτασι έκείνην,
είνα πολύ τόν αθάνημα, κινείσ δέν θά τόν μάθη,
εις τής φρυγής μου κρύαται περιλιντον τή βύθη,
τήν ήπεράτην ένδοθόν σιωπηλήν γαλήνην.

Στό ποιήμα «Ό πρώτος Έρωσ» ή άνάμνηση της πρώτης άγάπης μιάς υποβάλλεται μέσα σέ μιάν θρησκευτική συγκίνηση:

Τίς είδε τί άπέγνωσ έκείνη ήτις πύαση
προσηγγισε τή χείλη της εις τή θεομή μου χείλη,
έκείνη ήτις της φρυγής δακρύων τή σκία,
τό ένθος της νεότητος, ή παιδική μου φίλη...

Και άφιερώνεται στη δύναμη της μνήμης τετράστιχο άπό τά ώραιότερα που γέννησε ό φιλοσοφικός λυρισμός:

Ό μνήμη, πόσους άνευ σοφ θά είχαμεν θανάτους!
Μυστηριώδης γέφυρα εις τών έτών τόν χείμα,
συνδέει με τόν παρ μωσ τούς χρόνους τούς έαχίτους
και άνιχεύει επί μακρόν σήφαιαν ήδη ήρα.

Έδώ και δεκαπέντε χρόνια, και σέ καιρούς ήρωικών πολέμων του δημοτικού κατάν τών άναμικών καθαρευουσιάνων, πόσο συμπαιθητικά μιάς τούς άπάγγελνε, και φανατικός τότε δημοτικιστής, ό Καμπύσης τούς στίχους «Παρά τήν άχθήν του θνακίου», τραγούδι άπό τά σεμνότερα που δόθηκε νά τραγουδηθί τής βαθυστόχαστης Μούσας τής σιωπής:

Παρά τήν άχθήν του θνακίου
άνεπανόμεθα ή σελήνη
πλήρης άντέλλε μυστηρίου
και ήσαν όλα φαιδρά γαλήνη.

Έγώ σ' ήτένιζον λαγώνην,
άλλ' ή καρτέρα σουφώς έλάλει,
αυτή μιάς έλεγε: άγαπώνην,
αυτή έν φίλημα προεκάλει.

Άλλά τόν φίλημα δέν έδόθη,
δέν έταράχθη ή ήρεμία,
παρήλθον άφρονι τόσο πόθοι
και τούς εκάλυπεν ή σκοτία.

Άλλά ό τόνος που κυριαρχεί πέρα πέρα στην ποίηση τούτη, ή άντιστροφή που ξαναγυρίζει σέ κάθε της στροφή, είναι άπό παράπονο, άπό μίσος, άπό ειρωνεία, άπό καταφρόνηση, άπό διαμαρτύρηση, είναι τόν άνάθεμα έναντίον της γυναίκας που σαρκώνει και που συμβολίζει κάτω άπό τή γοητευτική της θωριά τήν άπάτη και τόν ψέμα. Κοιτάχτε τόν «Όνειρο, τήν Άπιστον, τή Μάρω, τόν Άσμάτιον, τόν Πυγμαλίωνα, τόν Κλέωνα, τή Φιλάρεσκον, τόν έλεγείο «Είς τόν θάνατον τής Άμαλίας Λινδεργιάς», τόν πλούσιο, καταναυχικό και μεγαλόπρεπο παθητικό «Μεσονύκτιον» που νικηφόρα ό ποιητής άγωνίστηκε μ' αυτό νά φτάση τούς έπισημότατους πολύτροπους ήρώτες της έρωτικής άπαισιοδοξίας. Μέσα στα κομμάτια αυτά, σκόρπια στα βιβλία του Παπαρρηγόπουλου, και δυσκολοεύρετα στα περιοδικά και στα ήμερολόγια του καιρού εκείνου, ξαναίγεται ή γυναίκα ή «πικρότερον ήπερ θάνατον» του βιβλικού πεσσιμιστή, ή άρρωστη και ή άκόθαρτη, ή άκαρδη και ή δολοπλόκα, και άνικυλιένται, και μ' όλο τόν άτονο της καθαρεύουσας, οι αίματοστάλαχτοι θήνησι τών μισογυνικών ποιητών, άρχαίων και νέων, άπό τόν Έκκλησιαστή, τόν «έγκαρτερικόν αυτό Σοπεγχάουερ» καθώς τόν λέει ό Ρενάν, ίσα με τόν Λεοπάρδη. Και τούτων όλων ή συγκεφαλαίωση στην έντέλεια, έν άπό τά πιο πικροστάλαχτα και τά πιο εύτυχημένα στην έχτέλεση ποιήματα είναι «Η γυνή». Τόν ποιήμα τούτο μονάχα με τόν «Σαμψών και τή Δαλιδά», τόν περιφημο έργο του Alfred de Vigny, του μεγάλου ποιητή του φιλοσοφικού άπελισμοφού, θά μπορούσε νά παραβληθί: μάλιστα σέ πολλά τόν θυμίζει τόσο που θά έλεγεσ πως ό Παπαρρηγόπουλος, άπό τούς σπάνιους του καιρού εκείνου λογοτέχνες τούς γνωρισμένους πλατύτερα με τόν δυτικό πολιτισμό, τόν είχε στό νού του ζωηρά κάπως, όταν έγραφε τή Γυναίκα. Τόν ποιήμα τούτο, δημοσιευμένο λίγο πριν πεθάνη ό ποιητής, άπό τά στεγνά και τά ώριμότερα της τέχνης του, δέν περιέχεται σέ καμιά συλλογή του, και σέ καμιά έκδοση τών έργων του ύστερ' άπό τόν θάνατό του. Είναι σαν άνέκδοτο, και κρατώντας τόν άπό χρόνια στη μνήμη μου, τόν ξαναδίνω σήμερα πρώτος άκέραιο:

Έχει άνάμνην ό άνήρ έρώτων και θεοπέις
και ηρώτων άνερωταλεί της γυναικός τή χείλη,
δου ροφή τόν φίλημα τόν πλήρες γοητείας
Πάν ό,τι πλάττει έμμορφον ή φύσις ή ποικίλη,
πάν ό,τι οίστερος έπλασε ποιητικής δόξης,
τά ένθην και ή ποιήσις κ' ή μουσική άκόμα,
είναι ώχρά ένώπιον της καλλονής εκείνης
έν ή κοκλοφορετ ζωή, έν ή λαλεί τόν ήμην.

Είς τήν καρδίαν του άνδρός ό Έρωσ έντεθί,
ώς εις τόν ήλιον τόν φώς άνευ αυτού σκοτία
και γοητεύουσιν αυτών της καλλονής ή μέθη,
σι όμοι έφ' όν χύνεται ή κόμη ή πλοσία,

μακρὰ φιλήματα νυκτός, ταχέως παλμοὶ καρδίας,
ἐπιφάνσεις ἄνευ ἐννοιῶν καὶ ἀλήρεις ἰσθημάτων,
παράπονα καὶ δάκρυα μετὰ περιπαθείας,
καὶ θάλασση στήθους φροσώντος καὶ ἔκστασις βλεμμάντων.

Ἔχει ἀνάγκη δ' ἄνθρωπος ἐρίστην καὶ θοασίας,
ὅπῃται κλαίη, ἀσπασμοῦ ἀνάγκη ἔχει μόνον,
ἢ τεθλιμμένη τον ψυχῆ διγῆ παραισθησίας,
κ' ἐν βλέμμα φίλης γυναικὸς ἀπονενοῦσθαι τὸν πόνον.
Καὶ ὅσον εἶναι ἰσχυρὴ ἢ ἀνδρική καρδίη,
τασοῦτον ἐλχερέστερον κλονίζεται καὶ πέπτει.
Ἐξ τῶν ἐφ' ὧν ἀσπασμὸν γεννᾷται τρικνημία
καὶ ἐπὶ δένδρων ὑψηλῶν ὁ κερματὸς ἐννοκίηται.

Ω! ἢ γυνὴ τὴν δύναμιν αὐτῆς καλῶς γνωρίζει,
καὶ ἂν ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ἀγάπην ἡδὴ,
δὲν ἀρμᾶς τὴν δύναμιν αὐτῆς ἐκποιεῖται,
κ' ἐπ' ὠχρὰ ἔξ ἔρωτος οὐ βλέπει, οὐ προδίδει.
Ὅλοι τοιαῦται, πόθος, ἐξείσθησις καρμῆ,
ὄλιω τοιαῦται, ἀπιστῆ ἢ καλλοπῆ ἢ τῶσπ,
ἂν οὐ λαιρεῖται πρὸς στήθεσ, θῆ ἔλθῃ ἢ πρὸς
κατ' ἢν προδότην φίλημι ἴσθαι θῆ σὶ δάσπ.

Ὁ Παπαρρηγόπουλος εἶναι, καθὼς τὸ σημεῖωσα, ὁ φιλότης τῆς μελαγχολίας. Τὸ πρῶτο ποίημα τῆς πρώτης τυπωμένης συλλογῆς του ἐπιγράφεται «Στεγμὰ Μελαγχολίας». Ἡ μελαγχολία παρουσιάζεται, πρῶτον πρῶτον, Μόδοι ἀπὸ τῆς ἐμπειρικώτερες τῆς νεώτερης ποιητικῆς πρῶτης. Ὁ ρομαντισμὸς, εἰσδέχεται τοῦ ἀντικοινωνικοῦ πῶς πολὺ καὶ ἀνταρτικοῦ ἀτομισμοῦ, ξεχωρῆμα τῆς αἰσθηματικῆς πῶς πολὺ ὑπερτροφίας, μέσα στὸν πόνο καθαρῶτερα κλιθερπίζεται, καὶ ἀπὸ τοῦ πόνου τῆ βοῆ ἀντηχοῦνε τὰ ἐργαστήρια τῶν ποιητῶν τοῦ λεοπαρδικοῦ ἀπελισμοῦ. Ὅμως οὐ κείνον πῶς βλέπει τ' ἀντικείμενα στοιχαστικῶτερα αἰσῶσις, ὁ πόνος δὲν εἶναι θέμα πῶς χαρακτηρίζει ἀποκλειστικὰ τῆ νεώτερη ποιήσπ τῶν πόνου τῆ σφραγίδα τὴν ξεχωρίζουνε τυπωμένη πῶς ζοηρότερα, πῶς πῶς μετρημένα, μὰ πάντα μὲ τῆ μαρτίλα τῆς, στάρπιστουργήματι τῆς ποιητικῆς τέχνης, παλιὰ καὶ νέα, ἀπὸ τὸν Ὅμηρο, τὸν Ἡσίοδο καὶ τοὺς Ἕλληνας τραγικοὺς ἴσαι μὲ τῆς μέρες μας. Μπορεῖ νὰ λέη ὁ πόνος, καθὼς ἰστέροχα τὸ τραγοῦδι ὁ Νίσιος, «πέφνα καὶ τέλειων», μοταρεῖ νὰ θῆλῃ ἢ χαρὰ «τὰ βαθεῖα τὰ αἰάνια».* Ἀὲν εἶναι ὁ πόνος μονάχα ὅ,τι πῶς συγκρατητὸ καὶ ὅ,τι πῶς θετικὸ μὰς δόθηκε νὰ ὑποφέρουμε σπῆ ζωῆ μας: εἶναι καὶ τὸ αἰσθημα τὸ βαθεῖοτερο, τὸ δημιουργικώτερο, ἢ βρώσπ πῶς ἀναβρῶζει ἀπὸ τὸν κροσσὸ τῆς καθαρῶτερο τὸ νερὸ τοῦ τραγοῦδιοῦ: «Τὰ πῶς ὠραία τραγοῦδια μας εἶναι τὰ πῶς θλιμμένα» μὰς εἶπε ὁ θεῖος Σέλλειῦ. Καὶ τομῆσω πῶς δὲν ἔχει ἄδικο ὁ στοιχαστικὸς ἐκείνος πῶς ἰσπαστήριξε αἰὼς οἱ Ἕλληνας ποιητῆς ἦταν ὄλοι μελαγχολικοὶ. Ἡ ἀσπασία ἑλληνικὴ ποιήσπ μονάχα σπῆν ἐξωτερικῆ τῆς ὄππ δειχεται γιομάτη εὐρωσπία καὶ νιῶτα γελῶ τὸ πρόσωπο, μὰ ἢ καρδιὰ πάσχει. Βέβαια πῶς ἢ μελαγχολία κείνη μὲ τὸν Παπαρρηγόπουλο τὰ χαρακτηριστικὸ τῆς σπληνικῆς βαργεσπιασῆς καὶ τῆς βρωφικῆς ἀηδίας, ὄλιος δὲ ἔξω ἀπὸ τῆς κλασικῆς συμμετρίας τὰ σύνομα. Καὶ ὁ ποιητῆς τῶν «Ἱεροισθῆσεων»,

* Ὅμως καὶ ὁ ἴδιος ὁ προφήτης τοῦ «Ζαρετούστου» ἀφιέρωσε μεγαλοπρεπὴ φῶδη σπῆ μελαγχολίας.

καθὼς ὁ ἱταλὸς διαλαλητῆς τῆς δυστυχίας, χαίρεται καὶ αὐτὸς κάποιες σύντομες στιγμῆς κάποιος γλυκειῆς ἀόριστης ἐλπίδας μὲ λεπτὸ ἀνακουφιστικὸ χαμόγελο:

Πῶσον ἢ αἶμα προσφιλῶς τὴν ὄππ μου θοασεῖ! . . .
Ἢ φῶσις πόσπ εἰς ἐμὲ ἐλπίδας φῶθηρῆται!
Ὁ οὐρανὸς ὁ κρυσπὸς μὲ βλέπει καὶ μὲ νεβεί,
ὁ τάφος χαίρει καὶ αὐτὸς, καὶ καὶ αὐτὸς ἐκείζει . . .

Μὰ ἢ χορδῆ πῶς χτυπῆ σπῆδὸν ἀδιάκοπα μὰς φέρνει τέτοιους ἤχους:

Ἢσπῶθητε τὴν ἄμειρον ἐκείνην ἀθυμίαν,
ἢν ἢ ἀτία προσερεῖ, καὶ ἢτις δολοφῶνος
ὑφῆρπει ἔνδον τῆς ψυχῆς καὶ δάκνει τὴν καρδιάν,
ὅτε λαμβάνει ἢ στιγμῆ διάρκειαν αἰῶνος;

Σ' εἶνα ποιήματὸ του ἀπὸ τὰ τελευταῖα του, πῶς καὶ αὐτὸ δὲν ξανατυπώθηκε χωριστὰ καὶ εἶναι δυσκολοεύρετο — Στίλων τῆνομά του — ἢ ρομαντικῆ μελαγχολία πλάθει εἶνα μῦθον ἀπὸ τοὺς πῶς ἀρρωσπια καὶ πῶς μελοδραματικὰ ἐφευρημένους. Ἐνας ἀνθρώπος τὴν πρῶτη νύχτα τοῦ γάμου του ἀποχτονεῖ γιατί; Τῆς οἶδε, μὰς λέει ὁ ποιητῆς,

Τῆς οἶδε ποίσις ἔρερε θεκλίας εἰς τὰ σπῆθη!
Ναὶ ἢτο ἴσπ ἐπυχῆς καὶ ἴσπ ἐφοβῆθη!

Τέτοια θέματα, ὅσο καὶ ἂν μὰς κάνουν τώρα νὰ χαμογελοῦμε, εἶταν πολὺ συνηθισμένα, καὶ ἀπὸ τὴν ἐποχῆ τοῦ Μυσοῦ μὲ τοὺς «Ρολάδες» του καὶ τοῦ Βινὸ μὲ τοὺς «Αγαπημένους τοῦ Μομορανοῦ». Γι' αὐτὸ καὶ τὰ χρησιμοποιοῦσαν μὲ τὸ παρακάνου, ἀθηναῖοι ρομαντικοὶ καὶ ψευτορομαντικοὶ μὲ τὴν κάλπικη γλῶσσα τους*. Μὰ τὸ κακὸ τοῦτο ποίημα ἐκλείσει μέσα του εἰκοσι στίχους καλὰ στοχασμένους. Εἶναι ἢ ἀπολογία τῆς μελαγχολίας.

Τὴν ἐποχῆ ἐκείνη (1870-1878) γῶρο στὸν Παπαρρηγόπουλο, καθὼς πάντα συμβαίνει, νεαροὶ στοιχολοκοὶ ἀρμαθιάζανε στίχους ἀπάνου σὲ στίχους, μὲ ὄππ τὴν καλὴ διάθεση καὶ μιμηθοῦνε τὴν παπαρρηγοπουλικὴ τέχνη, ὄμως ἀπρῶτιστοι μὲ κατὶ σπῆν τὸ χάρισμα πῶς εἶχε ὁ ποιητῆς καὶ πῶς ἔκανε καὶ τὰ ψεγάδια του ὑποφερτὰ. Ἢ ρομαντικῆ μελαγχολία καὶ ὁ λεοπαρδικὸς ἀπελισμὸς ἀσπῆμα καὶ ἀνυπόφορα μορφάζουν, πρῶσσωπα χλωροτικά, σβυσμένα, σημειωμένα μὲ πρῶσφες ἐλειενῆς ζυρωματιῆς, φτιασιδωμένα καὶ μασκαρεμένα. Τῆ σχολῆ τῶν «ἄλοφρομένων» βαλθῆκανε τότε νὰ πολεμήσουνε δυὸ κριτικοὶ τοῦ καιροῦ ἐκείνου, ὁ Ἄγγελος Βλάχος καὶ ὁ Μισραῖνης. Οἱ κριτικοὶ μὰς μὲ τὰ ὄπλα τους κυρίως σημαδέψανε τὴν ἴδεια τῆς μελαγχολίας: ὑποστηρίζανε πῶς εἶναι κρῆμα κάτου ἀπὸ τέτοιο οὐρανὸ καὶ μὲ τέτοιο κλίμα καὶ δὲν ἔξρω μὲ ποιούς Ἄνακρέοντες καὶ μὲ ποιούς Χριστόπουλους νὰ χύνουν οἱ νέοι ποιητῆς ὄλο καὶ «ἔρωτολήπτων καὶ δυσερῶτων δουλικὰ δάκρυα» καὶ νὰ τραβᾶνε τὰ μαλλιά τους καὶ νὰ σκοῦζουν, ἀντὶ νὰ τραγοῦδᾶνε πάντα μὲ γέλια καὶ μὲ χαρῆς. Μὰ κριτικῆ τέτοια εἶναι πῶς πῶς ρητορικῆ, παρὰ στοιχαστικῆ. Τὸ βαθεῖν χαρακτηριστικὸ κάθε μὰς ποιητικῆς ὁμορφιάς δὲν εἶναι μῆτε πῶς γελῶ μῆτε πῶς κλαίει, μὰς πῶς εἶναι μεθυσμένη, καὶ πῶς εἶναι ἐκστατικῆ καὶ ἔρει νὰ μὰς ξαναδῆνῃ, εἶτε μὲ γέλια, εἶτε μὲ κλάματα, εἶτε καὶ, κανονικώτερα, χωρὶς αὐτὰ, τὸ μεθῶσι τῆς καὶ τὴν ἐκστασῆ τῆς. Οἱ νέοι ποιητῆς μὰς καὶ οἱ μιμητῆς τοῦ Παπαρρηγοπούλου γράφανε ἀσπῆμους καὶ ἀτυχοὺς στίχους, ὄππ γιατί κλαίγανε, ἀλλὰ γιατί δὲν εἶχανε τὴ δύναμη καὶ τὴ χάρη νὰ βρῶνε τὴν ποιήσπ καὶ νὰ συγκλητῶσουν μὲ τὸ κλάμα τους. Καὶ τότε ἀκούσθηκε ἢ φωνῆ

* Τέτοιο σπῆς: «Ἐχόντες καὶ Τρυφόνες» τοῦ Παπαδιαμαντοπούλου τοῦ φημισμένου ὕστερα Μορέας τὸ ποίημα «Ἰόσος», πρῶτοςτυπωμένο ἀπάνου κάτου τὴν ἴδεια μὲ τὸ «Στίλων», ἐποχῆ.

του ξεχωρισμένου ηφάλτη της μελαγχολίας να δίνει με τους στίχους του βαθύ μάθημα στους άφυχολόγητους κριτικούς: Και να οι στίχοι του:

Ὡ σεις οἱ ἀνομάζοντες ὑπάρκειον τὸν θεῖον,
οἱ τὴν μαινάδα ποίησαν ἐπαρημοῦντες μόνον,
σεῖς οἱ καλοῦντες ξενικὰ τὰ ἴακρον καὶ τὸν οἶνον,
δὲν ἔχετε λοιπὸν φρονὴν χειλέων ἀνθρωπίνων;
Ἐπὶ ἀφραίων οὐρανὸν ἢ μοῦσα μετεβλήθη,
καὶ ἄλλη πάλαι, ἀσπαστος καρδίᾳ εἰς τὰ στήθη;
Ἦστὲ δὲν ἀδρηγῆσαι; Ἦν κλέμη τῆς Ἑλλάδος,
ἀποκαλύπτων οὐρανὸν βαθύτερον τῶν ἄλλων,
δὲν φέροι εἰς τὰ στήθη σας τὸν τοῦ ἀγνώστου σάλαρ;
Ἀηλοῦ εἰρήνην τῆς ψυχῆς ὁ τῆς ἐλπίδος γλάδος;
Ἦ καὶ ἂν ἦσθε εἰτηχεῖς, ὑπὸ φιλανθρωπίᾳ
βαθείας δὲν προσεῖδατε σιγμᾶς μελαγχολίας;
Ἄν ἀπηγησάτε ποτὲ τὸν διάκον ἐπαισθητός,
ποτὲ δὲν ἀπηγήσατε ὠχρῶν μορφῶν ροσπῆτος,
πατέρα συνοδεδούτου τοῦ τέκνου τῶν τῶ πτώμῃ
καὶ δυσπιστοῦντα κ' εἰς αὐτὸν τὸν Ἰγνιστῶν ἀκόμῃ;
Ὡ! εἴθ' ἦσθε εἰτηχεῖς ὑπὸ σκίαν ὁμίαν,
διδάξατε καὶ εἰς ἡμᾶς τοιαύτην εἰτηχίαν!

Ὁ κ. Χ. Ἄγγινος σὲ μελέτη του ἀξιοσημείωτη ποῦ τὸ δυστύχημα εἶναι πὸς ἔμεινεν ἀτελεῶν ἐκεῖ ποῦ δημοσιεύθηκε * μᾶς ζωγραφίζει τὸ παριστατικό τοῦ ποιητῆ με τέτοια λόγια: «Τὸν Δημήτριον Παπαρηγόπουλον ἐγνώρισα μὲ τῶν ἡμερῶν, παρουσιάσθεις πρὸς αὐτὸν ὑπὸ παρατυχόντος φίλου ἐντὸς τοῦ βιβλιοπωλείου Νάκη. Εἰς τὰ βιβλιοπωλεῖα κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἐσύχναζον κατὰ προτίμησιν οἱ λόγιοι, τὰ συνηθέστερα δὲ τοιαῦτα κέντρα ἦσαν τὸ εἰρημένον βιβλιοπωλεῖον Νάκη, κείμενον ἐν τῇ ὁδῷ Αἰόλου, ὀλίγον περαιτέρω τῆς Χρυσοσπηλιωτίσσης, καὶ τῶν ἀδελφῶν Περρῆ, ἐν τῇ ὁδῷ Ἐρμού, ἀντικρὺ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως. Μετ' εὐνητῶν αὐτοῦ καὶ περιεργίας ἡμᾶ ἀνέβλεψα πρὸς τὸν ποιητὴν, οὗ ἡ φήμη ἡμέτερα διεδίδετο καὶ ἐκραταιοῦτο. Ἦτο ἀνὴρ τριακοντούτης, ἀναστήματος μετρίου ἢ περιβολῆ του ἦτο ἀπλή, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἐκζητήσεως, εἰς τὴν κεφαλὴν δ' ἔφερε πῖλον μέλανα σκληρὸν καὶ στοργύλον. Ἦ φυσιογνωμία του δὲ πᾶν ἄλλο ἦτο ἢ ἔκφυσις οἱ ὀφθαλμοὶ του ἦσαν καστανόχραιοι, μικροὶ καὶ λεπτοὶ μύσταξ ἦνθει ἄνωθεν τοῦ χειλοῦ του, τὸ δὲρμα δὲ τοῦ προσώπου του ἀνόμαλον γενόμενον ἐκ τῶν ἐν αὐτῷ διεσπαρμένων οὐλῶν ἐξανθημάτων, ἐφαίνετο ἐκ πρώτης ὄψεως ὡσεὶ φέρον ἔχνη εὐλογίας. Εἶχεν ἐν συνόλῳ ἡ μορφή του ἂν οὐχί τι τὸ σκαῖον, τοῦλάχιστον ὅμως τι τὸ τραχὺ καὶ ἀσθηρὸν καὶ ἀπακροῦον τὴν ἄμεσον οἰκειότητα. Μ' ἐδέχθη μετὰ ψυχρῆς καὶ τυπικῆς εὐγενείας καὶ ἀντήλλαξε μετ' ἐμοῦ κοινούς τινες λόγους. Καὶ κατόπιν ὅτε συνέπεσε πολλῶς νὰ συναντηθῶ μετ' αὐτοῦ ἐν τῷ «Παρθενῶ» ἢ ἐν τῷ γραφείῳ τῆς Ἐξαγγελίας, τὸν εἶδον πάντοτε τηροῦντα πρὸς ἐμὲ καὶ πρὸς ἄλλους τὸ αὐτὸ σοβαρὸν καὶ περιεσταλιμένον ἦθος. Ἐν γένει ἐδεικνύετο εἰς τὴν ἀναστροφὴν χαμηλῆς σκυθρωπῆς καὶ ἥμισυ ὁμιλητικῆς. Καὶ ὅμως οἱ ἐγγύτατον γνωρίζοντες αὐτὸν καὶ αἰκειότερον συνδεθέντες, πάντες μὲ φωνῇ διαβεβαιούσιν ὅτι εἰς τὸν κατ' ἴδιον βίαν ἦτο ἀλλοῖος».

Τὴν ὄψη του καὶ τὴν παράστασή του στὴ ζωὴ δὲν πρόφτασα νὰ γνωρίσω. Γνώρισα μόνον τὸ μνήμα του στὸ ἀθηναϊκὸ κοιμητήρι ποῦ τὴ νύκτα τὰ φώτιζε ἀκόμα ὁ ἴδιος ὁ φανὸς ποῦ εἶχε διαλέξει θέμα του ὁ ποιητὴς γὰ νὰ βροντοφω-

* Δημήτρ. Παπαρηγόπουλος. Ἐτυπώσεως καὶ Ἀναμνήσεις ὑπὸ Χ. Ἄγγινου. «Ἄστρα» — Ἰανουάριος - Φεβρουάριος 1898.

νήση με τοὺς πιδ βαρύθυμους καὶ τοὺς καὶ φημισμένους στίχους τὴν πικρότατη ποῦ εἶχε τῆς ζωῆς ἀντίληψη. Καθὼς πρωτοῦρθε στὴν Ἀθήνα, δύο χρόνια ὕστερ' ἀπὸ τὸ θάνατό του, ρωμαντικὸς δνειροπλέχτης, με τὴν ἀδεια μου τότε σκέπη τὴν παραφουσκωμένη μονάχα με τὸ θολὸ τὸν ἀέρα τῆς παπαρηγοπουλικῆς ἀπελπισίας, νόμιζα χρέος μου συχνὰ πυκνὰ νὰ πηγαίνω στὸν τάφο τοῦ ποιητῆ, καὶ ἀπ' αὐτοῦ του νὰ στέκω ρεμβαστῆς δλόκληρην ὥρα, σὰ νὰ θρηνοῦσα τὸ μάταιο τοῦ κόσμου, καὶ νὰ συντρέφευα τὸν ὕπνο τὸν ἀξέπνητο μῆς ἀγάπης μου, ἀγάπης ποῦ μοῦ εἶτανε μαζί τόσο σιμὰ καὶ τόσο μακρὰ μου, ἀπίστευτα στὰ πόδια μου κοιμισμένη, ὅμως ἀθώρητη παντοτεινὰ. Ὁ τάφος εἶτανε ἀπλὸς καὶ συμπαθητικὸς φραγμένος με σιδερένια κάγκελα, φτυσιμένος με ἑπιές καὶ με κυπαρίσσια, μ' ἓνα μαῦρο σταυρὸ καὶ με τὸνομα Δημήτριος Παπαρηγόπουλος ἀπάνου του ἀσπραχάραχτο. Μιὰ πρασινάδα τὸ χᾶιδευσ, νεράκια τοῦ κρυφομουρμουρίζαν, πουλιά τοῦ κελαῖδοῦσαν. Ἔταν ἄξιο τοῦ ποιητῆ. Στὸ μεταξὺ λησμονήθηκε ὁ Παπαρηγόπουλος, καὶ πιδ πολὺν ἀτάθηκε παράμερα, γὰ νὰ περάσουν ἄλλοι, στὸ τέλος μᾶχη στὸ ράφ' ἑτέτοιος ὁ νόμος τῶν ἀνθρώπων. Ἐστερ' ἀπὸ χρόνια, ξαναπέρασα κάποτε ἀπὸ τὸ μνήμα του. Εἶχε χαθῆ τὸ περιβολάκι. Κάποιος ὑποχρεωτικὸς — μὰ πόσο ἀουλλόγιτος! — κληρονόμος σοφίστηκε νὰ ἐξοφλήσῃ τὸ χρέος του μὰ γὰ πάντα πρὸς τὴ μνήμη τοῦ ποιητῆ, χιζόντάς του πέτρινο τάφο με πέτρινο σταυρὸ, ἀπ' αὐτοῦ σὲ σχέδιο ἀπὸ τὰ κοινότερα καὶ τὰ πιδ ἀσήμαντα. Καὶ τὸ χειρότερο: στὴν ἐπιτάφια πλάκα σκαλισμένο ἀνάλατο ἀδιάβαστο ἐπίγραμμα σὲ γλῶσσα καὶ σὲ στίχο ἀρχαῖα, βγαλμένο ἀπὸ τὸ συρτάρι ποῖος ξέρεῖ ποιοῦ δασκάλου! Ἐπίγραμμα γὰ τὸν ποιητὴ ποῦ ἔφτανε, στὰ τυφλὰ ψάχνοντας μέσω στοὺς στίχους του νὰ τοῦ βρῆς τὸ ταλαιπωριότερο ἐπιτύμβιο ποῦ θὰ μποροῦσε νὰ σκαλιστῆ στὸ μνήμα μῆς ζωῆς σὰν τὴ δική του. Ἄς μποροῦσε νὰ δώσῃ τώρα στὸ νεκρὸ τὸ πρόχειρό μου τοῦτο σημεῖωμα καὶ σὰν ἀπὸ τὸ πρῶτο μνήμα του τὸ περιβολάσιο!

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

* ΠΟΙΚΙΛΗ ΣΤΟΑ *

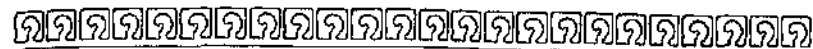
ΕΣΑ εις την σκοτισμένην λεωφόρον της ρουτίνας εν η κατά τα τελευταία έτη εκυλίετο ή χώρα ήμων, ήτις ανέκαθεν υπήρξεν ή κοιτίς των παχέων λόγων και των ασθενών έργων, εθθός εξ αρχής ή εμφάνις του κ. Λοβέρδου, απέτελεσε φωτεινήν και όλως υποδειγματικήν εξέλιξιν τραπεζιτικής φροσιγνωμίας, μορφήν περί την οποίαν έστράφη του Έλληνικού Δημοσίου ή εξαιρετική προσοχή και εκτίμησις. Ακατάβλητος εις φιλοπονίαν, συνθετικώτατος τόν νοΐν, εργαλείον εν έσωτῶ στοιχείω ήηξι-

κέλευθα, πάνοπλος εις εφόδια, με την πάντοτε αναδιόλουσαν αλαιοδοξίαν της επιχειρηματικής αυτού διανοίας, απεδύθη εις την γενικωτέραν κοινωνικήν ζύμωσιν καθ' ήν εποχήν, αποσύνθεσις και λιπίζουσα εν τῶ κοινωνικῶ οργανισμῶ, καθολική κατάπτωσις των ήθικῶν αρχῶν, των κοινωνικῶν δεσμῶν, των ανθρωπίνων αισθημάτων, μία Έθνική αντίδρασις κατά της προόδου, μία μικρότης αδόξου . . . ειρήνης και νεκρώσεως εκυριάρχει πανταχοῦ. Καί άμέσως ανεϊράνη από τους ανθρώπους τους αντιλαμβανομένους την ζωήν υπό την πραγματικήν αυτής έπαιφιν, την οδηγούσαν εις τά μεγάλα έργα και εις την πρόοδον, των οποίων ό νοῦς και ό χαρακτήρ και ή ψυχή, είναι έντελῶς ιδιαίτερα, έντελῶς πρωτότυπα. Νεώτατος ακόμη ήδύνατο, όπως οι εϋτυχεῖς λαοί της παροιμίας νά μήν έχη ιστορίαν. Καί όμως έχει. Καί ιστορίαν επίζηλον, εποικοδομητικήν, δυναμένην νά προβληθῆ ως υπόδειγμα εις εκείνους, οίτινες έχοντες τά προσόντα του — δέν έχουν την θέλησίν του.

✠

Καθημερινῶς ή δρασίς του εξελίσσεται εις ένα παράγοντα όχι συνήθους κοινωνικής χρησιμότητος. Τόν διακρίνει τό δαιμόνιον του μεγαλεπιβόλου εις βαθείας κρίσεις και αντιλήψεις, προς εϋτυχήν πραγματοποίησιν των οποίων αποβαίνει — αναδεικνύεται άμειψιτόνιτος, συντελών εις τό κοινόν καλόν και επεκτείνων τόν ορίζοντα της άτομικής του εϋτυχίας εις τό πλάτος της κοινῆς ευδαιμονίας.

Έκ των οργανωτῶν — κυρίως εἰπεῖν πρωτοργάνιτης και ίδρυτής — ό κ. Λοβέρδος της «Λαϊκῆς Τραπεζῆς», του άληθῶς ευεργετικωτάτου τούτου παρ' ήμῖν καθιδρύματος, διατελεῖ σήμερον ό Γενικός Διευθυντής αυτού και ό κύριος μοχλός της μεγάλης ευφροσύνης του, αι άληθεῖς πρόοδοι του οποίου και ή επί έδραίου εδάρφους ανάδειξις του, είναι έργον

πρωτίστως του κ. Λοβέρδου, οῦ ή εν τῇ «Λαϊκῇ Τραπεζῇ» εργασία, εργασία έξω ώρισμένων κανόνων, υπεράνω παραδεδεγμένων μεθόδων και πέραν συνειθισμένων όρίων πρωτοβουλίας και τόλμης, φανιάζει

* ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Π. ΛΟΒΕΡΔΟΣ *
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΤΗΣ «ΛΑΪΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ».

ως ένα ώραῖον μετέωρον νεωτερικῆς εμπνεύσεως και πρωτοτυπίας, ένωρίτατα δ' ανέδειξεν αυτόν άσυνήθη σηματοφόρον, θερμοουργόν καταπνεά και δημιουργόν πολυμόρφου εκπολιτιστικής κοινωνικής καινοτομίας.

Άπο 9

Η ΧΩΡΑ ΠΟΥ ΓΕΝΝΗΘΗΚΑ

*La città dove io nacqui è in Oriente,
Ad un monte marmoreo vicina ...*
ΑΙΣΧΥΝΟΣ ΟΥΡΑΝ

Με γέννησε μιὰ χώρα στὴν Ἀνατολή,
μ' ἓνα μαρμαροβόθρι γειτονέει,
τὸ ζαφειρένιο Αἰγαῖο τὸ ζαγναντεῖο
τεινάπλωτο ἄπλωμένο νὰ φεγγοβολή.

Ἕλιος καὶ ἀέρας τὴ μεθῶνε πωλητὴ
τῶραϊο, τὸ θεῖο τῆς ὄνειρο λατρεύει
μέσ' στὶς ἐλιές τῆς νοιώθει νὰ σαλεύει
καὶ μέσ' στὰ ρόδα τῆς ἡ ἐρμού τῆς ζωντανή.

Ἡ χώρα ποὺ γεννήθηκα πὸ ἐπιτυχισμένα
γνώρισε χρόνια, ἀδλίκωσε νικητὰ
τὴ θάλασσα, κατοίκισε μὲ τὰ παιδιὰ τῆς,

τοῦ κόσμου δέσποινα, ἀκρογυῖα μακροσιμένα.
Ἡ χώρα ποὺ γεννήθηκα, γεννήτῃρα
σοφῶν ποιητῶν, καὶ ἡρώων, Ἀθήνα ἰστορία τῆς.

(1913)

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

☐ Η ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΕΠΙ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΗΣ ☐